

Tartu Ülikool

Sotsiaalteaduste valdkond

Psühholoogia instituut

Kertu Leesmaa

Situatsioonide taksonoomia põhilised dimensioonid Eestis, DIAMOND struktuuri paikapidavus ja seosed Suure Viisiku tulemustega Tartu Ülikooli üliõpilaste valimil

Uurimistöö

Juhendaja: professor Anu Realo, PhD

Läbiv pealkiri: Situatsioonide taksonoomia, isiksuse seadumused

Tartu 2017

Situatsioonide taksonoomia põhilised dimensioonid Eestis, DIAMOND struktuuri paikapidavus ja seosed Suure Viisiku tulemustega Tartu Ülikooli üliõpilaste valimil

Kokkuvõte

Käesolev uurimustöö võtab aluseks Rauthmann'i jt (2014) poolt leitud situatsioonide DIAMOND mudeli ning püüab välja selgitada, kas kõnealune kaheksafaktoriline situatsioonide taksonoomia esineb ka Tartu Ülikooli (TÜ) üliõpilaste valimil ($n = 293$). Samuti uuritakse, kas ja mil viisil on situatsioonide dimensioonid seotud Suure Viisiku (Goldberg, 1990) isiksuse seadumustega. Situatsioonide uurimiseks kasutatakse situatsioonimõõdikut *The Riverside Situational Q-Sort* (RSQ) 4.1 ja isiksuse uurimiseks isiksusemõõdikut *Big Five Inventory-2* (BFI-2; Soto & John, 2017). Tulemused näitasid, et situatsioonide kirjeldamiseks TÜ üliõpilaste valimil oli kõige otstarbekam kasutada kuut faktorit, mis vaid osaliselt kattusid DIAMOND mudeli kaheksa faktoriga. Leitud faktoritel oli olulisi seoseid Suure Viisiku dimensioonidega, nt Neurootilisus korreleerus positiivselt “Negatiivsuse” ($r = .16, p = .005$), Meelekindlus “Abistamise” dimensiooniga ($r = .19, p = .001$).

Märksõnad: isiksus, situatsioonid, käitumine, Suur Viisik, dimensioonid, taksonoomia

Situational taxonomy of major dimensions in Estonia, the validity of the DIAMOND structure and links with the Big Five Theory on Tartu University students' sample**Abstract**

The current study bases on the DIAMOND structure model found by Rauthmann et al. (2014) and tries to find out if this 8-factor taxonomy for major dimensions of situations could be relevant in Tartu University students' sample ($n = 293$). Also, it is investigated if these dimensions could have any associations with the dimensions of the Big Five Theory (Golberg, 1990). Therefore, the Riverside Situational Q-Sort (RSQ) 4.1 for the situations and the Big Five Inventory-2 (BFI-2; Soto & John, 2017) for the personality traits are used. The results indicate that for describing situational characteristics it is better to use a 6-factor model, instead of the 8-factor one. Also, certain situational dimensions were strongly associated with the personality traits, e.g. "Negativity" with Neuroticism ($r = .16, p = .005$), "Helping" with Conscientiousness ($r = .19, p = .001$).

Keywords: personality, situations, behaviour, The Big Five, dimensions, taxonomy

Sissejuhatus

Isiksuseomadus või isiksusejoon ehk *trait* viitab Marvin Zuckerman'i (1991) järgi korreleeritud harjumustele, mis on üldisemad kui harjumused tavapärasel määral ja ei ole seotud konkreetse situatsiooniga (näiteks käte pesemine on harjumus, aga puhtusearmastus on omadus, vt Zuckerman, 1991). Isiksusejoonte uurimise ajalugu on pikk ning tinglikult võib öelda, et see sai alguse juba Vanas Kreekas (nt Hippokratese kehamahlade teooria ja neli temperamenditüüpi, 4. saj eKr); kaasaegsed tuntumad isiksuse taksonoomiad on aga Suur Viisik (Goldberg, 1990; John & Srivastava, 1999), Suur Kuusik/HEXACO-mudel (Lee & Ashton, 2004) ja Suur Seitse (Tellegen & Waller, 1987). Enim uuritud ja kinnitust on nende seast saanud Suur Viisik (John & Srivastava, 1999), mis määratleb ära isiksuse viis põhilist omadust: Neurootilisus (N) või Negatiivne emotsionaalsus, Ekstravertsus (E), Avatus kogemusele, Sotsiaalsus ja Meelekindlus (McCrae jt., 2005; Schmitt jt., 2007). Arvatakse, et nimetatud baasomadused on ajas püsivad ja nende muutumiseks on elukogemusel ning jagatud keskkonnal vähe mõjuvõimu (Allik & McCrae, 2002), küll aga isiku n-ö bioloogilistel alustel, geenidel (Riemann, Angleitner, & Strelau, 1997). Viimaste rolli isiksusele on võimalik uurida interaktsioonis keskkonnaga, sest nii tekivad psühholoogilised struktuurid ehk iseloomulikud kalduvused/kohastumused (*Basic Tendencies*) nagu harjumused, väärtused, plaanid, oskused, stsenaariumid, skeemid, suhted, millest kõigest inimese käitumine sõltub ja mille kirjeldamise läbi inimese isiksus avaldub (Allik & McCrae, 2002). Nõnda erinevad inimesed üksteisest teatud püsivate kalduvuste poolest, mis tulevad ilmsiks kas kõigis või paljudes sarnastes olukordades (Funder, 1997).

Inimese-keskkonna interaktsiooni tähtsust on toonitanud juba Kurt Lewin (1936, 1943, 1946, 1951) oma valemiga $B=f(P,S)$, milles B =käitumine ning f on funktsioon isikust (P) ja situatsioonist (S), kus too inimene paikneb. Praktikas on seevastu situatsioonide rolli isiksuse uurimisel arvesse võtta keeruline ning universaalseid järeldusi teha raske, sest kõik psühholoogilised kogemused lähtuvad paratamatult üksikisiku subjektiivsest perspektiivist mingis kogetud olukorras (Reis, 2008). Lisaks raskustele olukorda objektiivselt arvesse võtta, on Ross ja Nisbett (1991) toonitanud situatsiooni mõju nüansirohkust, olukordade variatiivsust ning toonud välja teooria "pinge süsteemidest" (*tension systems*). Pinge süsteemide järgi kuulub indiviid lisaks füüsilisele keskkonnale ka sotsiaalsesse keskkonda või teisisõnu sotsiaalsetesse gruppidesse, mis sageli mõjutavad inimese hoiakute kujunemist ja seeläbi ka tema käitumist, soodumust vastata (edasiviiv jõud) või vastanduda (tõkestav jõud; sh kognitiivse dissonantsi teooria; Festinger, 1957) sotsiaalsetele normidele. Situatsiooni

mõiste on seega mainitud väiteid silmas pidades üks laialivalguvamaid kontseptsioone inimese käitumise uurimisel ning nii on situatsioonide kaasamisel isiksuse uuringutesse siiani piiratud konkreetsete valdkondade ja erinevate spetsiifiliste kontekstidega nagu näiteks isiksusejoonte seosed akadeemilise edukusega (Poropat, 2009), kuulekusega autoriteedile (sh Milgrami eksperiment; Blass, 1991), riskikäitumisega (Lynn, 1981), unekvaliteedi (Stephan et al., 2017) või söömiskäitumisega (Möttus et al., 2012).

Inimesi on enamasti vaadeldud *in vacuo*, eraldatuna paljudest n-õ uurijat ebahuvitavatest teguritest, kuigi tegelikult tegutseb too alati *in situ* (Block & Block, 1981), mõjutatuna paljudest argipäevastest olukordadest enda ümber. Keskkonna rolli isiksuse avaldumises toetavad siinjuures kultuuriti võrdleva psühholoogia uuringud, kus on riigiti leitud psühholoogilisi erinevusi nii sotsiaalses orientatsioonis (Markus & Kitayama, 1998), isiksusejoonte avaldumises mitmekesistes kultuurides (Gurven et al., 2013; McCrae & Allik, 2002; McCrae & Costa, 1997) kui isiksusejoonte ühildumises rahvuslike stereotüüpidega (Hrebicková & Graf, 2014; McCrae et al., 2013; Realo et al., 2009; Terracciano et al., 2005). Ollakse peaaegu kindlad, et see, kui suurel määral inimeste käitumine kultuuriti erineb, sõltub inimeste kogemustest igapäevastes olukordades, kontekstist tema ümber (Brown, 1991; Oyserman, 2015; Triandis, 1996) ning et isiksusest täielikult arusaamiseks peavad kõik Lewini (1951) poolt mainitud komponendi – situatsioon, isiksusejooned, käitumine – saama võrdväärselt palju tähelepanu (Funder, 2001). Kuidas aga situatsioone võimalikult objektiivselt klassifitseerida, on seniseni debatiteema (Meyer, 2015).

Kuidas situatsioone klassifitseerida?

Universaalse situatsioonide taksonoomia vajalikkusele on tänaseks viidanud paljud sotsiaalteadlased (sh Edward & Templeton, 2005; Funder, 2006, 2008, 2009; Furr, 2009; Furr & Funder, 2004; Heller, Perunovic, & Reichman, 2009; Kelley et al., 2003; Saucier, Bel-Bahar & Fernandez, 2007; Wagerman & Funder, 2009; Yang, Read, & Miller, 2006), kuigi leidub neidki, kes selle ettevõtmise vajalikkuses kahtlevad (sh Frederiksen, 1972; Rosbett & Nisbett, 1991). Universaalsuse all peetakse silmas ühist viisi, kuidas teadustöös situatsioone klassifitseerida, mis omaette oleks suur edasimineku isiksusega seotud fenomenide nagu stabiilsus ja struktuur seletamiseks (Read, Drouman, & Miller, 2017). Töö selle leidmiseks on aga lapsekingades ning paljud seni uuritud situatsioonide taksonoomiad kirjeldavad vaid kitsas ulatuses olukordi ja on raskesti integreeritavad (Sherman, Nave, & Funder, 2010; Ten

Berge & de Raad, 1999). Üheks põhjuseks, miks seniseni pole konteksti paralleelselt isiksusega mõõdetud, on toodud adekvaatse mõõtevahendi puudumist (Funder, 2009).

Mõõteriistaks nii käesolevas töös kui allpool kirjeldatavas näites on *Riverside Situational Q-sort* (RSQ, Wagerman & Funder, 2009), mis loodi 100-väitelise *California Adult Q-sort*'i (CAQ; Block, 1978) ja 68-väitelise *Riverside Behavioral Q-sort*'i (RBQ; Funder, Furr, & Colvin, 2000; Furr, Wagerman, & Funder, 2010) edasiarendusena. RSQ mõõdab situatsiooni psühholoogilisi aspekte, milles võiks olukorra oskuslikul vaatlusel kõrvalseisjatena kokkuleppele jõuda (Guillaume et al., 2016). Mõõtmisel esitatakse osalejatele kirjeldatud olukorra kohta erinevaid väiteid nagu näiteks “Olukord on emotsionaalselt erutav”, “Olukord võimaldab väljendada või demonstreerida auahnust” või “Olukorras on vaja kiirelt tegutseda või otsustada” ning vastajatel tuleb hinnata, kuivõrd need väited olukorra kirjeldamiseks sobivad (1 = üldse mitte iseloomulik ... 10 = äärmiselt iseloomulik).

Esther Guillaume ja hulk teisi teadlasi erinevatest riikidest (2016) viisid RSQ 3.15 (89 väidet; Funder & Guillaume, 2013; eelmine versioon 2.0, Wagerman & Funder, 2009) abil läbi kvantitatiivse uuringu kahekümnes maailma riigis, kus osalejailt paluti kirjeldada kogetud situatsiooni eelmisel õhtul kell 19.00. Tulemustest ilmnnes, et suuri kõrvalekaldeid (vähemalt üliõpilasvalemi näol) sündmuste variatiivsuses riikide vahel ei esine, mis võis olla tingitud ühe kindla kellaaja määramisest. Tüüpiliseks kirjeldatavaks olukorraks pea üle maailma kell seitse õhtul oli meeldiv sotsiaalne interaktsioon (enim kasutatud olid väited “Rääkimine on lubatud”, “Olukord on potentsiaalselt nauditav”) ning isegi, kui kõikide riikide situatsioonikirjeldused olid üpris sarnased, ühtisid tulemused enim Ameerika Ühendriikide (USA) ja Kanada vahel ($r = .95$). Vähim sarnanes olukordade kirjeldamiseks kasutatud RSQ väidete asetus Taani ja Lõuna Korea vahel ($r = .73$). Lisaks leiti seoseid Suure Viisiku faktorite korreleerimisel eraldi iga riigi iga väite keskmisega RSQ küsimustikus. Näiteks riikides, kus inimestel oli keskmiselt kõrgem skoor Avatud kogemusele skaalal, kirjeldati vähem situatsioone, mis sisaldasid solvamist, ohvriks sattumist, autonoomsuse kahtluse alla seadmist või inimeste veenmist. Seevastu kõrge Neurootilisuse skooriga riikide (nagu nt Jaapan) vastajad kirjeldasid suurema tõenäosusega olukordi, kus keegi kohalolija vajas veenmist või tundis end solvatuna; vähem kirjeldati olukordi, mis viidanuks sotsiaalsele interaktsioonile või seksuaalsele stiimulile, mis omakorda võis viidata inimeste üksindusele. Teisalt kirjeldati kõrge Neurootilisuse määraga riikides vähe olukordi, kus kedagi vihastati või kus kedagi pandi end tundma ebaadekvaatse või pingestatuna. Lisaks leiti riikide

majanduslikke tegureid võrreldes, et kõrgema sisemajanduse toodanguga riikides nagu USA ja Hiina olid teistest rohkem iseloomulikud väited, kus tunnetati ebakindlust, kedagi süüdistati ja keegi oli domineeriv. Konkreetset situatsioonide tüpoloogiat antud uuringus välja ei selgitatud.

Kirjeldatud projekti raames (Guillaume jt, 2016) kogus Eestis andmeid Liisalotte Elme (2014) ja tegi saadud üliõpilasvalimi ($n = 317$) tulemuste põhjal kaks faktoranalüüsi. Põhinedes situatsioone kirjeldavatele tunnustele (kellega kus ollakse, mida tehakse), leidis ta neli tegevuste kategooriat: “Vabaajategevused lähedastega” (*Social leisure activities with loved-ones*); “Vaimset pingutust nõudvad sotsiaalsed situatsioonid” (*Mental effort demanding social situations*); “Üksinda kodus” (*Home alone*) ja “Sotsiaalset tüüpi kodused majapidamistööd” (*Home-based social household-jobs*). Põhinedes RSQ väidetele, mis püüdisid eespool mainitud situatsioonide taksonoomia poole, leidis ta kuus omapoolse nime saanud faktorit: “Vaenulikud situatsioonid” (*Suppressing, hostile situations*); “Sihipärased realistlikud juhiomadusi nõudvad situatsioonid” (*Goal-oriented realistic situations that demand leader-qualities*), “Vastutustunnet mitte nõudvad ärevad situatsioonid” (*Anxious situations demanding no responsibility*); “Intellekti väljendumist lubavad olukorrad” (*Situations that allow demonstration of intellect*); “Ratsionaalsust nõudvad sihipärased olukorrad” (*Goal-oriented situations that demand rationality*) ja “Väheste piirangutega situatsioonid” (*Situations with few behavioural limitations*). Nagu näha on kategooriate nimetused pikad ning konkreetsest antud vallas on midagi olulist välja jätmata raske leida. Küll aga sai RSQ sobivus situatsioonide taksonoomia leidmiseks Elme (2014) töös Eesti tudengivalimil kinnitust.

Konkreetsemad olid võimalike situatsioonide dimensioonide kirjeldamisel eelpool kirjeldatud andmeid (Guillaume & Funder, 2012; Guillaume et al., 2016) kasutades Rauthmann ja kolleegid (2014). Nad võtsid hüpoteeside püstitamisel eeskujuks Van Heck’i (1984, 1989) kümne dimensiooniga situatsioonide taksonoomia: “Isikutevaheline konflikt”, “Koos töötamine ja infovahetus”, “Intiimsus ja isikutevahelised suhted”, “Lõõgastumine”, “Reisimine”, “Rituaalid”, “Sport”, “Ülemäärasused”, “Serveerimine”, “Kauplemine”, mis on seni olnud kõige kasutatavam taksonoomia (Ten Berge & de Raad, 1999). Erinevaid meetodeid kasutades (vt rohkem Rauthmann et al., 2014) üritati faktorite arvu vähendada ning saada vähemalt järgmised kuus dimensiooni: “Positiivsus”, “Negatiivsus”, “Intellekt”, “Sotsiaalsus”, “Kohustused” ja “Ausus/Usaldus”. Võttes arvesse, et situatsiooni tajutakse

sarnaselt enda isiksusele (Nystedt, 1972a, 1972b, 1981), eeldati, et dimensioon “Positiivsus” viitab ekstravertsele käitumisele, “Negatiivsus” neurootilisele käitumisele, “Intellekt” avatusele, “Sotsiaalsus” Ekstravertsusele ja leplikkusele ning “Kohustused” Meelekindlusele. Küll aga leiti lõpptulemustes hoopis kaheksa põhidimensiooni situatsioonide kategoriseerimiseks ning nende koondnimetuseks pandi “*Situational Eight DIAMONDS*”. Igale faktoranalüüsis saadud dimensioonile anti järgnevad nimetused:

- 1) “Kohustused” (*Duty*; nt “Töö peab saama tehtud”);
- 2) “Intellekt” (*Intellect*; nt “Situatsioon võimaldab väljendada oma intellektuaalset võimekust”);
- 3) “Ebaõnn” (*Adversity*; nt “Millegi eest süüdistatakse”);
- 4) “Romantilised suhted” (*Mating*; nt “Potentsiaalne romantiline partner on kohalolijate seas”);
- 5) “Positiivsus” (*Positivity*; nt “Situatsioon on potentsiaalselt nauditav”);
- 6) “Negatiivsus” (*Negativity*; nt “Situatsioon on potentsiaalselt ärevusttekitav”);
- 7) “Pettus” (*Deception*; nt “On võimalik kedagi petta”);
- 8) “Sotsiaalsus” (*Sociality*; nt “Sotsiaalne interaktsioon on võimalik”).

Olulisi seoseid Suure Viisiku dimensioonidega oli DIAMOND’il autorite eeldatust vähem, kuid siiski: “Intellekt” oli positiivselt seotud Avatusega kogemusele, “Positiivsus” oli negatiivselt seotud Neurootilisusega, “Negatiivsus” oli positiivselt seotud Neurootilisusega, “Pettus” negatiivselt Sotsiaalsusega (isiksuse skaalal) ja “Sotsiaalsus” (situatsiooni dimensioonina) positiivselt Ekstravertsusega.

Käesoleva töö eesmärgid

Käesolev uurimistöö on osa California Riverside Ülikooli professorite algatatud projektist *International Situations Project (ISP)*, kus tänaseks hetkeks on vastanud ligi 55 riigist üle maailma ning mis on eelpool kirjeldatu (Guillaume et al., 2016; Rauthmann et al., 2014) ambitsioonikas edasiarendus. Erinevalt Guillaume’i ja kolleegide (2016) tööst jäi seekord määramata kindel kellaeg, millal kirjeldatav sündmus aset leidis, sest see andis võimaluse

suuremale situatsioonide variatiivsusele – inimene võis kirjeldada ükskõik missugust hetke ja olukorda oma möödunud päevast.

Seega põhieesmärgiks antud töös on uurida, kas Rauthmann'i ja kolleegide (2014) poolt leitud situatsioonide taksonoomia esineb Eesti valimil juhul, kui situatsiooni toimumise aeg ei ole uurijate poolt ette antud ning kirjeldatud situatsioonid on tõenäolisemalt mitmekesisemad. Sealjuures oleks kogutud andmed väikeseks osaks ühise situatsioonide taksonoomia poole pürgimisel rahvusvahelisel tasandil (ISP) – uurimaks, kuidas situatsioone paremini mõõta ning millised situatsioonide dimensioonid riigiti tekivad, missugused on erinevused. Uuringu teiseks eesmärgiks on analüüsida leitud situatsioonide dimensioonide seoseid Suure Viisiku isiksuse seadumustega, nägemaks situatsioonide taksonoomia võimalikke rakendusi isiksusepsühholoogias.

Meetod

Valim

Käesolevas uuringus osales 293 Tartu Ülikooli tudengit, 47 meest ja 246 naist. Inimeste vanused varieerusid 18-aastasest 56-aastaseni, keskmine vanus oli 25,9 aastat ($SD = 7,7$). Valdav osa tudengeist olid eestlased ($n = 282$), sh kaks eestivenelast, üks eesti-soomlane ning üks, kes identifitseeris end setuna. Neile lisaks oli valimis veel üks türklane ning seitse venelast. Kolm inimest ei identifitseerinud end ühegi rahvusena. Vastanute emakeeleks oli samuti valdavalt eesti keel ($n = 275$), sh viis inimest, kes kasvasid üles kakskeelseina (vene/eesti $n = 5$). Neile lisaks oli 12 inimese emakeeleks vene keel, ühe isiku jaoks oli esimene keel aserbaidžaani keel ning ühe jaoks soome keel. Kõik osalejad täitsid küsimustiku aga korrektset eesti keeles ning kuna vastuste lugemisel ei tekkinud isiku eesti keele pädevuses kahtlust, siis ühtki osalejat valimist ei kõrvaldatud.

Mõõtevahendid

ISP küsimustik koosnes sel korral paljudest erinevatest mõõtvahenditest, millest kõnealuses töös tulevad vaatluse alla vaid *Riverside Situational Q-sort 4.1* (RSQ 4.1) ja *Big Five Inventory-2* (BFI-2).

Riverside Situational Q-sort 4.1. Sherman'i jt (2010, 2012) ning Wagerman'i & Funder'i (2009) poolt loodud ja edasiarendatud *Riverside Situational Q-sort 4.1* sisaldab 90 väidet.

Uuringus osalejatel paluti lühidalt kirjeldada üht situatsiooni, mida nad eelmisel päeval kogesid ja mida nad hästi mäletasid. Tuli öelda, mida tehti, kus tehti ning kellega olukorda nõ jagati/kellega koos oldi. Kasutatav tähtede arv oli piiratud (75 tähemärki iga kolme muutuja puhul) ja seega tuli olla konkreetne. Seejärel paluti vastajatel 90 väite abil situatsiooni hinnata. Väideteks olid näiteks: “Keegi kritiseerib Sind”, “On oluline, et jäta endast teistele hea mulje”, “Kohalolijate vahel on lähedased suhted”.

Esiialgu oli lahtreid eri kategooriatega kolm, seejärel üheksa, alates pealkirjaga “äärmiselt mitteiseloormulik” ja lõpetades pealkirjaga “äärmiselt iseloormulik”. Igasse lahtrisse võis panna kindla arvu väiteid, 1-9 võimaluse korral: 3, 6, 10, 14, 15, 14, 10, 6, 3. St küsitlul tuli olukord enda jaoks detailideni läbi mõelda, sest kõiki väiteid ei saanud näiteks keskmise väärtuse “neutraalne” alla panna. Kui ühte kategooriasse sattus liiga palju väiteid, muutus antud kategooria pealkiri punaseks, mis tähendas, et väiteid tuli ümber nihutada. Käesolevas andmetöötluses kasutamegi vaid viimase, üheksa vastusevariandiga tulemusi, kuna see võimaldas teha olukorra kohta täpsemaid järeldusi.

Big Five Inventory-2 (BFI-2). BFI'd on isiksusejoonte põhjuste, korrelatsioonide ja tagajärgede dokumenteerimiseks kasutanud märkimisväärne hulk viimase veerandsaja teadlasi (Soto & John, 2017). Põhjuseks on tema suutlikkus anda väärtus igale Suure Viisiku faktorile, kasutades vaid 44 lühikest ja lihtsasti mõistetavat fraasi (John, Donahue & Kentle, 1991; vt John & Srivastava, 1999; John jt., 2008). Märksõnadeks BFI juures on olnud selgus, tõhusus ning viie põhilise isiksuse seadumuse - Neurootilisus, Ekstravertsus, Avatus kogemusele, Sotsiaalsus ja Meelekindlus - fookuses hoidmine.

BFI-2 (Soto & John, 2017) on BFI (John, Donahue & Kentle, 1991) uus ja parandatud versioon, mis koosneb 60 väitest, mis mõõdavad viit põhilist isiksuse seadumust ja nende alaskaalasid. Põhitunnuste skaalade sisereliaablusnäitajad on järgnevad: .88 Ekstravertsusel, .83 Sotsiaalsusel, .88 Meelekindlusel, .90 Negatiivsel Emotsionaalsusel ehk Neurootilisusel ning .87 Avatusel kogemusele. Ekstravertsuse puhul on alaskaaladeks Sotsiaalsus (*Sociability*; $\alpha = .85$), Enesekindlus (*Assertivness*; $\alpha = .78$) ja Energilisus (*Energy*; $\alpha = .76$); Sotsiaalsuse puhul Kaastunne (*Compassion*; $\alpha = .66$), Lugupidavus (*Respectfulness*; $\alpha = .71$) ja Usaldus (*Trust*; $\alpha = .70$); Meelekindluse puhul Organisatsioon (*Organisation*; $\alpha = .85$), Produktiivsus (*Productiveness*; $\alpha = .78$) ja Vastutus (*Responsibility*; $\alpha = .74$); Neurootilisuse puhul Ärevus (*Anxiety*; $\alpha = .78$), Depressiivsus (*Depression*; $\alpha = .84$) ja Emotsionaalne

Labiilsus (*Emotional Volatility*; $\alpha = .84$); Avatus kogemusele puhul Intellektuaalne Uudishimu (*Creative Imagination*; $\alpha = .67$), Loominguline Kujutlusvõime (*Intellectual Curiosity*; $\alpha = .75$) ja Esteetiline Tundlikkus (*Aesthetic Sensitivity*; $\alpha = .76$) (Soto & John, 2017).

Protseduur

Uuringu materjalid tõlkis inglise keelest eesti keelde käesoleva uurimistöö autor koostöös tööjuhendaja Anu Realoga. Seejärel tehti sõltumatu eksperdi poolt tagasitõlge inglise keelde, mille vastavust originaalile hindas nii RSQ autor David Funder kui BFI-2 loojad Oliver John ja Christopher Soto. Skaalade autorite soovitusel kohendati osade väidete tõlkeid. Andmete kogumine toimus sama aasta oktoobrist novembrikuu lõpuni. Kutse läks laiali Tartu Ülikooli sotsiaalteaduste valdkonna listi ning kõik kutsele vastanud said käesoleva uurimistöö esitajalt personaalse koodi, millega pääses küsimustikule ligi. Lisaks tehti suusõnaliselt uuringus osalemise võimaluse kohta reklaami teiste Tartu Ülikooli valdkondade üliõpilaste hulgas, kes huvi korral ka oma personaalse koodi küsimustikule ligipääsemiseks said. Seega koosneb valim väga erineva taustaga üliõpilastest.

Uuringus kasutatavad andmed koguti California Riverside Ülikooli (UCR) poolt projekti raames loodud veebipõhise portaali vahendusel. Uuring kestis ligikaudu tund aega ning selles osalemine oli rangelt vabatahtlik. Mingeid materiaalseid hüvesid uuringusse panustamise eest ei väljastatud, kuid kõigile psühholoogiaüliõpilastele jagati soovi korral katsepunkte ja kõik osalejad said küsitluse lõpus väikese automaatse tagasiside enda isiksuse kohta. Uuringu läbiviimiseks andis loa UCR eetikakomitee.

Tulemused

Situatsioonide kirjeldus

Nagu eespool mainitud, ei määratud antud uuringus ühist kellaega, millal kirjeldatud situatsioon aset leidma pidi. See võimaldas inimesel valida ükskõik missuguse hetke oma möödunud päevast. Kirjeldatud olukordade ($n = 293$) kellaajad varieerusid terve ööpäeva ringes ning esindatud said kõik 24 tundi. Keskmine kellaeg oli 13.37 ($SD = 5.56$). Enim olid aga kirjeldatud olukorrad, mis leidsid aset kell 11.00 ($n = 20$), kell 17.00 ($n = 20$), kell 18.00 ($n = 22$) ja kell 19.00 ($n = 25$).

Selleks, et teada saada, missuguse sisuga uuringus osalejate poolt kirjeldatud 293 situatsiooni olid, hinnati kolme aspekti: kus sündmus toimus, kes olid olukorras kaasviibijad ning mida parajasti tehti. Nende kolme aspekti kodeerimisel võeti aluseks Liisalotte Elme seminaritöös (Elme, 2014) kasutatud kategooriad. Kodeerimisprotsess koosnes kolmest osast. Esmalt jagas eelpoolnimetatud aspektid (asukoht, kaasviibijad, tegevus) sobivatesse kategooriatesse käesoleva töö autor. Seejärel viis sama protseduuri läbi projektiga mitte kursis olev kaastudeng Tartu Ülikoolist. Kokkulangevus kahe hindaja vahel oli järgmine: asukoha puhul ligi 91%, kaasviibijate puhul 71%, tegevuse puhul 64%. Lõppanalüüsi koostamisel andis kahe eri arvamusega hinnangu juures viimase sõna käesoleva töö juhendaja.

Asukoht. Asukoha kategoriseerimiseks kasutati 11 kategooriat (vt Tabel 1). Enamik inimesi viibisid kirjeldamiseks valitud situatsioonis kas kodus (26%, $n = 75$) või organisatsiooni ruumides (25%, $n = 74$). Sh organisatsiooni ruumide alla kuulusid igasugused poolavalikud ja mitteavalikud asutuspõhised ametlikumat laadi siseruumid – valitsuse, töökoha, õppeasutuste, tervishoiuasutuste, raamatukogude jms ruumid. Samuti pandi organisatsiooni ruumide alla tegevuse asukoht siis, kui otseselt ei olnud mainitud, kus tegevus aset leidis, kuid seda võis järeldada sellest, mida tehti – nt oldi loengus, seminaris vms. Avalikkusele suletud ruumid või kõiksugu piletiga asutused nagu kino, teater, peosaal või muuseum läksid eraldi kategooria “Kultuuri-/meelahutusasutuses” alla.

Tabel 1*Asukohtade kategooriad*

Asukoht	<i>n</i>	%
Kodu	75	25.8
Organisatsiooni ruumides	74	25.4
Tänaval	31	10.7
Külas	23	7.9
Toidu-joogikoht	23	7.9
Sportimiskohas	20	6.9
Bussis	12	4.1
Autos	12	4.1
Poes	9	3.1
Kultuuri-/meelelahutusasutuses	8	2.7
Ühiselamus	4	1.4

Kaasviibijad. Erineva staatusega inimesi sai ühes hetkes olla palju ning nende puhul kasutati kategoriseerimiseks 13 kategooriat (vt Tabel 2). Suurem osa inimesi kirjeldas olukorda, kus oldi kas üksi (15%, $n = 51$), koos tuttavate (17%, $n = 60$), sõprade (11%, $n = 38$) või/ja võõraste isikutega (12%, $n = 41$). Kõik inimesed, kelle puhul ei olnud teada, kas nad olid osalejale tuttavad või võõrad, läksid “Teadmata staatusega isikud” kategooriasse – sh trennikaaslased, koolikaaslased, kliendid, osalejad suurel (30+ inimest) üritusel.

Tabel 2*Kaasviibijate kategooriad*

Isik	<i>n</i>	%
Tuttav/Tuttavad	60	17.3
Üksi	51	14.7
Võõrad	41	11.8
Sõber/Sõbrad	38	11.0
Elukaaslane/poiss-/tüdruksõber	30	8.6
Teadmata staatusega	30	8.6
Pereliige/-liikmed	26	7.5
Laps/Lapsed	22	6.3
Juhendaja	20	5.8
Koduloom	14	4.0
Abikaasa	6	1.7
Laiendatud pere	6	1.7
Sugulane/-sed	3	.9

Tegevus. Nii nagu ühes situatsioonis võis olla palju erinevaid inimesi, kirjeldati ka tihti olukordi, kus tegeleti mitme asjaga samaaegselt. Näiteks oli ühe osaleja vastus: “Sõin, jõin, tantsisin, kuulasin esinejaid, suhtlesin, kostüümipidu.” Kõik tegevused kategoriseeriti 15 erineva pealkirja alla (vt Tabel 3). Enim olid esindatud suhtlemine (10%, $n = 33$), tegelemine vabaajategevustega (14%, $n = 46$), tegelemine õppetöoga (14%, $n = 45$), töötamine (13%, $n = 42$) ja kuhugi minemine (14%, $n = 46$). Sealjuures kõik ülikooli õppekavaga otseselt mitteseotud hariduslikult informatiivsed üritused nagu loengud, ettekanded, konverentsid, praktikad jm läksid kategooriasse “Osales arendaval üritusel”. “Tegeles vabaajategevustega” kategooria alla läksid kõiksugu kodust laadi ja lõõgastavad või loovad vähest organisatoorsust nõudvad tegevused nagu muusika või raadio kuulamine, rahulikult jalutamine, teleri vaatamine, lugemine.

Tabel 3*Tegevuste kategooriad*

Tegevus	<i>n</i>	%
Tegeles vabaajategevustega	46	14.4
Läks kuhugi	46	14.4
Tegeles õppetööga	45	14.1
Töötas	42	13.2
Suhtles	33	10.3
Sõi	19	6.0
Tegeles majapidamistöodega	18	5.6
Suhtles kellegagi tehnoloogia vahendusel	14	4.4
Tegeles lapse/lastega	13	4.1
Osalet korraldatud hobitegevusel	13	4.1
Osalet kultuuri-/meelelahutusüritusel	10	3.1
Ostles	8	2.5
Osalet arenendaval üritusel	5	1.6
Korrastas end	6	1.9
Küllastas	1	.3

Situatsioonide põhilised dimensioonid

“*Situational Eight DIAMONDS*” kaheksa dimensiooni kontrollimiseks tarvitati IBM SPSS Statistics tarkvara ja faktoranalüüsi peakomponentide meetodit, misjuures kasutati Rauthmann’i ja kollegide (2014) uuringu eeskujul *varimax* pööramist. Analüüsis selgus, et RSQ 90st väitest ligi 27 väitel oli omaväärtus (*eigenvalue*) üle ühe, mistõttu Kaiseri kriteeriumi kasutamine faktorite arvu määramiseks ei olnud otstarbekas. Faktorite omaväärtuste graafiku (*scree-plot*) vaatlus toetas pigem kuue kui Rauthmann’i jt (2014) poolt leitud kaheksa faktori esiletõusmisele. Seda toetas ka mõlema variandi puhul muutujate faktorlaadungite uurimine – kaheksase faktorilahenduse puhul ei olnud võimalik kaht viimast faktorit kuidagi interpreteerida, sest neile laadus oluliselt (.30) väike arv tunnuseid. Leitud kuus faktorit seletasid aga ära 31,5% RSQ koguvariatiivsusest ja said käesoleva töö autori poolt järgnevad nimetused (sh neli neist – “Negatiivsus”, “Intellekt”, “Kohustused”, “Sotsiaalsus” - on võetud üle Rauthmann’i jt dimensioonidest):

- 1) “Negatiivsus” (RSQ F1) - sisaldas väiteid, mis viitasid kellegi ärritumisele, kannatamisele, vaenulikkusele ja õnnetu olemisele, sh positiivsete emotsioonide, naudingu ja meelelahutuse puudumisele. Suurimate faktorlaadungitega olid väited rsq1 - “Olukord on potentsiaalselt nauditav” (-.76), rsq67 - “Olukord võib esile kutsuda positiivseid emotsioone” (-.74), rsq68 “Olukord võib esile kutsuda negatiivseid emotsioone” (.68) ja rsq31 - “Olukord on pisut tülikas või pahameelt tekitav” (.65).
- 2) “Intellekt” (RSQ F2) - sisaldas väiteid, mis tõstsid esile intelligentsuse olulisust olukorras ja viitasid kõneosavuse demonstreerimisele, arvamuse avaldamisele, arutlemisele, ambitsioonikuse väljendamisele. Suurimate faktorlaadungite väited olid rsq13 - “Intelligentsus on oluline (nt intellektuaalne vestlus; keeruline probleem, mis vajab lahendamist)” (.62), rsq44 - “Olukord võiks olla intellektuaalselt stimuleeriv” (.57), rsq69 - “Olukord võimaldab kõneosavust demonstreerida (nt debatt, monoloog, aktiivne vestlus)” (.53) ja rsq86 - “Inimesed on füüsiliselt aktiivsed” (-.53).
- 3) “Abistamine” (RSQ F3) - sisaldas väiteid, mis viitasid hoolitsust ja abi vajavale inimesele, kiire tegutsemise vajalikkusele, meelelahutuse puudumisele, teatud ootustele situatsioonis osaleja suhtes. Suurimate faktorlaadungitega väited olid rsq10 - “Keegi vajab abi” (.59), rsq9 - “Keegi palub Sinult midagi” (.56), rsq6 - “Sinu peale loodetakse millegi tegemisel” (.52) ja rsq66 “Teised soovivad Sinult nõu” (.41).
- 4) “Konkurents” (RSQ F4) - sisaldas väiteid, mis viitasid võistlusvaimule, enda võrdlemisele teistega, täisjõul töötamisele, välisele survele ja pingele. Sealjuures puudusid soojad suhted ümbruses olevate inimestega, perekond ega soovide rahuldamine ei olnud tähtsad. Suurimate faktorlaadungitega väited olid rsq82 - “Perekond on selles olukorras oluline” (-.69), rsq63 - “Inimesed võrdlevad ennast teistega” (.54), rsq25 - “Inimesed võistlevad (konkureerivad) üksteisega” (.49) ja rsq80 - “Toit on olukorras kesksel kohal” (-.47).
- 5) “Kohustused” (RSQ F5) - sisaldas väiteid, mis viitasid teatud tüüpi töötamise vajalikkusele, pisidetailide tähtsusele, soorollide olemasolu ebaolulisusele, välisele survele ja olukorra tülikusele. Suurimate faktorlaadungitega väited olid rsq65 - “Olukord võimaldab mehelikkust (maskuliinsust) väljendada” (-.56), rsq3 - “Teatud töö vajab tegemist” (.54), rsq74 - “Olukord võimaldab naiselikkust (feminiinsust) väljendada” (-.44) ja rsq11 - “Keegi üritab Sulle muljet avaldada” (-.33).
- 6) “Sotsiaalsus” (RSQ F6) - sisaldas väiteid, mis toonitasid sotsiaalset interaktsiooni, kõneosavuse väljendamise võimalikkust, vaikuse puudumist ja pisidetailidest mitte

hoolimist. Suurimate faktorlaadungitega väited olid rsq47 - “Sotsiaalne suhtlus on võimalik” (.45), rsq7 - “Rääkimine on lubatud” (.44), rsq69 - “Olukord võimaldab kõneosavust demonstreerida (nt debatt, monoloog, aktiivne vestlus) (.43) ja rsq11 - “Pisidetailid on olulised” (-.40).

Situatsioonide dimensioonide seosed Suure Viisiku põhidimensioonidega

Kuna Rauthmann'i jt (2014) poolt nimetatud kaheksat situatsioonide dimensiooni välja ei tulnud, siis kasutati analüüsiks tekkinud kuut dimensiooni. Leitud dimensioonide (RSQ F1-F6) ja Suure Viisiku (Goldberg, 1990; John & Srivastava, 1999) omaduste vahel seoste uurimiseks arvutati välja Pearson'i korrelatsioonikordajad (Tabel 4). Statistiliselt olulised olid järgmised tulemused: Neurotilisus oli positiivses korrelatsioonis RSQ F1 – “Negatiivsuse” dimensiooniga ($r = .16, p = .005$); Ekstravertsus oli positiivses korrelatsioonis RSQ F3 – “Abistamise” dimensiooniga ($r = .14, p = .014$), negatiivses korrelatsioonis RSQ F6 – “Sotsiaalsuse” dimensiooniga ($r = -.15, p = .01$) ja RSQ F5 – “Kohustused” dimensiooniga ($r = -.12, p = .041$); Meelekindlusega oli positiivselt seotud RSQ F3 – “Abistamine” ($r = .19, p = .001$). Isiksusejooned nagu Avatus kogemusele ja Sotsiaalsus ei andnud situatsioonide dimensioonidega võrreldes mingeid olulisi tulemusi.

Tabel 4

Situatsioonide dimensioonide seosed Suure Viisiku põhidimensioonidega

BFI-2	RSQ F1	RSQ F2	RSQ F3	RSQ F4	RSQ F5	RSQ F6
N	.16 ^{**}	-.01	-.11	-.06	.09	.01
E	-.02	-.01	.14 [*]	.05	-.12 [*]	-.15 ^{**}
O	-.08	.05	-.04	.07	-.06	-.11
A	-.01	-.10	.03	-.06	.01	.06
C	.05	-.02	.19 ^{***}	.04	-.00	-.05

Märkused: BFI-2=Big Five Inventory-2; N=Neurotilisus, E=Ekstravertsus, O=Avatus, A=Sotsiaalsus, C=Meelekindlus; RSQ F1=Negatiivsus, RSQ F2=Intellekt, RSQ F3=Abistamine, RSQ F4=Konkurents, RSQ F5=Kohustused, RSQ F6=Sotsiaalsus.

*** $p < .001$ ** $p < .01$ * $p < .05$

Situatsioonide dimensioonide seosed Suure Viisiku alaskaaladega

Kontrollimaks eelpool nimetatud seoste tõesust, uuriti seoseid ka leitud situatsioonide dimensioone ja BFI-2 (Soto & John, 2017) autorite poolt nimetatud Suure Viisiku alaskaade vahel (Tabel 5). Statistiliselt olulised olid järgnevalt kirjeldatud tulemused.

RSQ F1 – “Negatiivsus” oli positiivses seoses kõigi Neurotilisuse alaskaaladega, sh Ärevuse ($r = .14, p = .01$), Depressiivsuse ($r = .13, p = .02$) ja Emotsionaalse Labiilsusega ($r = .15, p = .01$). RSQ F3 – “Abistamine” oli positiivses seoses kõigi Meelekindluse alaskaaladega, sh Organisatsiooni ($r = .13, p = .03$), Produktiivsuse ($r = .21, p = .00$) ja Vastutusega ($r = .17, p = .00$). Lisaks oli RSQ F3 positiivses seoses Sotsiaalsuse ($r = .13, p = 0.3$) ja negatiivses seoses Esteetilise Tundlikkusega ($r = -.13, p = .03$). RSQ F4 – “Konkurents” oli positiivses seoses Energilisusega ($r = .13, p = .03$). RSQ F5 – “Kohustused” oli positiivses seoses Depressiivsusega ($r = .13, p = .02$). RSQ F6 – “Sotsiaalsus” oli negatiivses seoses Ekstravertsuse alaskaaladega nagu Sotsiaalsus ($r = -.12, p = .04$) ja Enesekindlus ($r = -.15, p = .01$).

Tabel 5

Situatsioonide dimensioonide seosed Suure Viisiku alaskaaladega

BFI-2	RSQ F1	RSQ F2	RSQ F3	RSQ F4	RSQ F5	RSQ F6
N: Ärevus	.14 *	.02	-.10	-.05	.09	-.03
N: Depressiivsus	.13 *	-.02	-.10	-.09	.13 *	.07
N: Emotsionaalne labiilsus	.15 *	.02	-.08	-.02	.02	-.03
E: Sotsiaalsus	.02	.01	.13 *	-.01	-.11	-.12 *
E: Enesekindlus	-.04	.05	.10	-.01	-.07	-.15 *
E: Energilisus	-.03	-.09	.11	.13 *	-.11	-.10
O: Esteetiline tundlikkus	-.08	.03	-.13 *	.07	.04	-.05
O: Intellektuaalne uudishimu	-.01	.08	-.03	.06	-.09	-.02
O: Loominguline kujutlusvõime	-.08	.02	.10	.03	-.10	-.20 **
A: Kaastunne	.05	-.07	.03	-.05	.09	-.02

A: Lugupidavus	-0.02	-0.08	-0.03	-0.07	.03	.06
A: Usaldus	-0.06	-0.10	.07	-0.03	-0.08	.11
C: Organisatsioon	.07	.01	.13 *	.05	.02	-.06
C: Produktiivsus	.00	-.04	.21 **	.06	-.04	-.05
C: Vastutus	.05	-.03	.17 **	-.01	.01	-.02

Märkused: BFI-2=Big Five Inventory-2; N=Neurotilisus, E=Ekstravertsus, O=Avatus, A=Sotsiaalsus, C=Meelekindlus; RSQ F1=Negatiivsus, RSQ F2=Intellekt, RSQ F3=Abistamine, RSQ F4=Konkurents, RSQ F5=Kohustused, RSQ F6=Sotsiaalsus.

** $p < .01$ * $p < .05$

Arutelu

Käesoleva uuringu põhieesmärgiks oli välja selgitada situatsioonide taksonoomia põhidimensioonid Tartu Ülikooli tudengivalimil ja sealjuures uurida, kas Rauthmann'i ja kolleegide (2014) poolt leitud situatsioonide DIAMOND struktuur peab suurema situatsioonilise variatiivsuse puhul paika. Samuti uuriti leitud situatsioonide dimensioonide seoseid nii Suure Viisiku isiksuse põhidimensioonide kui alaskaaladega.

Põhieesmärk kinnitust ei saanud: DIAMOND struktuuri antud valimi peal välja ei tulnud. Rahvusvahelises uuringus leitud kaheksa dimensiooni asemel tuli Tartu Ülikooli tudengivalimis välja kuus dimensiooni: "Negatiivsus", "Intellekt", "Abistamine", "Konkurents", "Kohustused" ja "Sotsiaalsus". Sealjuures kattusid Rauthmanni jt (2014) situatsioonide dimensioonid nagu "Negatiivsus", "Intellekt", "Kohustused" ja "Sotsiaalsus". Välja jäid aga "Positiivsus", "Ebaõnn", "Pettumus" ja "Romantilised suhted". Lisandusid käesoleva töö autori poolt leitud ja nime saanud situatsioonide dimensioonid "Abistamine" ja "Kohustused". Seega on antud töö juures erinevusi ka Elme (2014) tööga, kus ühena Eesti tudengite tegevusi kirjeldavatest kategooriaist oli "Vabaajategevused lähedastega" (*Social leisure activities with loved-ones*). Teisisõnu, isegi kui antud valimi puhul jagati hetke kas sõprade (11%, $n = 38$), elukaaslase või tüdruk-/poissõbraga (8,6%, $n = 30$) ja pereliikmetega (7,6%, $n = 26$), ei olnud olukorra kirjeldamiseks valitud väidete tunnused konkreetse faktori "Romantilised suhted" kujunemise jaoks määravad. Pigem toodi suuremas plaanis kirjeldamiseks välja tegevusi, mis olid seotud kohustustega, vaimset või füüsilist pingutust nõudvad ja madala positiivseid emotsioone pakkuva tooniga (sh 14.1% tegeles õppetööga, 13.2% töötas). See võib olla tingitud antud töös kasutatud erinevast instruksioonist vastajale,

st kindla kellaaja puudumisest. Kui Elme (2014) uuringus oli pea pooltel juhtudel situatsioonide asukohaks kell 19.00 kodu (48%, $n = 151$), siis antud juhul varieerusid kellaajad ööpäeva ulatuses ning kodus oldud hetke valis ligi 26% vastanuist ($n = 75$). Pea võrdsel arvul kirjeldati muude argiste tegevuste nagu näiteks töö või kooliga seotut. Samuti võis teistsuguse situatsiooni taksonoomia kujunemise põhjuseks olla erinev kultuuriline kontekst, mis ühtib varasemalt antud töös kirjeldatuga universaalse taksonoomia väljaselgitamise keerukusest (sh kirjeldamise subjektiivsus, situatsioonide mitmekesisus ja nüansirohkus).

Leitud dimensioonide korreleerimisel uuringus osalejate isiksuse testi BFI-2 tulemustega nähti, et neurootilisemad inimesed kipuvad viitama negatiivsematele sündmustele – “Negatiivsusel” olid olulised seosed kõigi Suure Viisiku Neurootilisuse alaskaaladega. See on kinnituseks Rauthmanni jt (2014) töös väljatoodule ning Nystedt’i (1972a, 1972b, 1981) väitele, et situatsiooni tajutakse enda isiksusele sarnaselt. Ülejäänu osas isiksuse seadumuste ja leitud situatsioonide dimensioonide vahelised seosed aga äsjamainituga nii hästi ei klappinud. Näiteks polnud (erinevalt DIAMONDi tulemustest) dimensioonil “Kohustused” mingeid olulisi seoseid Meelekindlusega. Siinpuhul oli hoopis positiivne seos Neurootilisuse alaskaala Depressiivsusega ($r = .13$, $p = .02$), mis võib viidata kohustuste vastumeelsusele. Samuti puudus viide sellele, et Avatus kogemusele oleks kuidagi seotud “Intellekti” dimensiooniga.

Üllatavaim oli ehk tulemus, et kõrgem tulemus Ekstravertsuse skaalal viitas antud töös (erinevalt DIAMONDi ja BFI seostele) madalamale skoorile “Sotsiaalsuse” (RSQ F6) dimensioonis, nimelt korrelatsioon nende vahel oli negatiivne ($r = -.15$, $p = .01$). Seda kinnitasid ka tulemused Ekstravertsuse alaskaalade ja “Sotsiaalsuse” seostes, sh statistiliselt olulised olid negatiivsed seosed alaskaaladega Sotsiaalsus ja Enesekindlus. Üks võimalikke tõlgendusi oleks, et Ekstravertsus võis antud situatsioonide puhul avalduda mitte suhtluses, vaid nt abistamiskäitumises (RSQ F3), mida DIAMONDis ei esinenud ja millega siinjuhul oli statistiliselt oluline positiivne seos. Teisalt võib alaskaala Enesekindlus negatiivne seos “Sotsiaalsuse” situatsioonidimensiooniga viidata puudulikule enesekindlusele vastavas sotsiaalses olukorras. “Abistamise” dimensiooniga oli veel positiivses korrelatsioonis ($r = .19$, $p = .001$) Meelekindlus, mis võib viidata suurema meelekindlusega inimeste kohusetundlikkusele ja sisemisele saavutusvajadusele. Võib olla, et meelekindlad inimesed on sarnaselt ekstravertidega altimad abistavale käitumise ning võimalusel seda mainida

tuuakse see välja, sest see on neile tähtis. Siinpuhul tuleb aga märkida, et antud töö eesmärk oli vaid näha, kas võimalikke seoseid võiks olla ning leitud seosed põhjuslikkust ei kinnita.

Piirangud

Selle tõttu, et küsimustiku täitmine toimus veebis, ei ole kindel, kas kõik osalejad keskendusid uuringu läbimisel piisavalt, millega nad samaaegselt tegelesid või kuidas end tundsid – kas oldi piisavalt teadvel ja tunti end motiveeritult korrektselt küsimustikule vastamiseks. Lisaks tuleb arvestada fakti, et tegu oli üliõpilasvalimiga ja ainult üks sotsiaalne grupp ühiskonnast oli uuringusse kaasatud. Isegi kui antud uuringus oli osalenute vanus üpris varieeruv – 18-aastasest 56-aastaseeni, keskmine vanus 25,9 ($SD = 7,7$) – olid enamasti esindatud sarnase keskmise sotsiaal-majandusliku taustaga inimesed. Huvitav oleks samu mõõteriistu kasutada ka väljaspool üliõpilasvalimit – nt maapiirkondades, väikelinnades.

Kuigi olukordade variatiivsus antud uuringus oli suurem kui nii mõneski eelnevalt tehtud töös (sh Elme, 2014), võis siiski olukorra valimisele teatud piiranguid seada osalejate usaldusväärsus antud küsimustiku anonüümsuse suhtes. Võib olla, et enamasti valiti kirjeldamiseks olukord, mis oli võimalikult tavaline ja turvaline (nagu nt töö, kooliga seotud) ning mitte väga isiklik ja see, mida tõeliselt hästi mäletati.

Tulevikuks

Suurim uudishimu oleks erinevuste-sarnasuste nägemiseks kõrvutada saadud tulemusi teiste riikide üliõpilasvalimite andmetega, et näha, kas ja mil määral on võimalik rääkida universaalseist, kõikjal riikides paikapidavatest situatsioonide dimensioonidest ehk situatsioonide taksonoomiast, mille nõudlusest käesolevas töös räägitud sai. Samuti oleks rahvusvaheline võrdlus viisiks kultuuriliste erinevuste kohta teadmiste saamiseks. Ainult Eesti valimit analüüsides mingeid ainult eestlastele iseloomulikke tunnuseid välja tuua pole võimalik, sest valitud dimensioonid võivad avalduda või mitteavalduda ka teistel, näiteks naaberriikidel.

Lisaks oleks huvitav, kui sarnast uuringut viidaks läbi longituuduuringuna – st inimesi uuritaks pikema aja vältel ning üht juhuslikku hästi meeles olevat hetke oma möödunud päevast tuleks samal valimil kirjeldada enam kui üks kord. See aitaks näha, kas leitud

dimensionide struktuur on ajas püsiv ja kas oleks võimalik seda isiksuse uurimisse kaasata, sh uurimaks Suure Viisiku dimensionidega saadud seoste tagamaid.

Kasutatud viited

- Allik, J. & McCrae, R. (2002). A Five-Factor Theory Perspective. *International and Cultural Psychology Series*. Springer, Boston, MA. doi:10.1007/978-1-4615-0763-5_15.
- Blass, T. (1991). Understanding behavior in the Milgram obedience experiment: The role of personality, situations, and their interactions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60, 398-413. doi:10.1037/0022-3514.60.3.398
- Block, J. (1978). The Q-sort method in personality assessment and psychiatric research, *Consulting Psychologists Press*, Palo Alto, CA. (originaal aastast 1961)
- Block, J., & Block, J. (1981). Studying situational dimensions: A grand perspective and some limited empiricism. In D. Magnusson (Ed.), *Toward a psychology of situations: An interactional perspective*, 85–106. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Brown, D. E. (1991). *Human universals*. New York: McGraw-Hill.
- Edwards, J. A., & Templeton, A. (2005). The structure of perceived qualities of situations. *European Journal of Social Psychology*, 35, 705–723.
- Elme, L. (2014). Psychological Properties of Situations: The Applicability of the Riverside Situational Q- Sort in the Estonian Context. *Seminaritöö*. Tartu: Tartu Ülikool.
- Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Frederiksen, N. (1972). Toward a taxonomy of situations. *American Psychologist*, 27, 114-123. doi:10.1037/h0032705
- Funder, D. C. (1997). *The personality puzzle*. New York: W. W. Norton & Co.
- Funder, D. C., Furr, R. M., & Colvin, C. R. (2000). The Riverside Behavioral Q-sort: A tool for the description of social behavior. *Journal of Personality*, 68, 451–489. doi:10.1111/1467-6494.00103
- Funder, D.C. (2001). *The Personality Puzzle 3rd edition*. New York: Norton & Co.
- Funder, D. C. (2006). Towards a resolution of the personality triad: Persons, situations, and behaviors. *Journal of Research in Personality*, 40, 21–34.
- Funder, D. C. (2008). Persons, situations and person–situation interactions. In O. P. John, R. Robins & L. Pervin (Eds.), *Handbook of Personality*, 568–580. New York: Guilford.

- Funder, D. C. (2009). Persons, behaviors and situations: An agenda for personality psychology in the postwar era. *Journal of Research in Personality, 43*, 120–126.
- Furr, R. M. (2009). Profile analysis in person–situation integration. *Journal of Research in Personality, 43*, 196–207.
- Furr, R. M., & Funder, D. C. (2004). Situational similarity and behavioral consistency: Subjective, objective, variable-centered, and person-centered approaches. *Journal of Research in Personality, 38*, 421–447.
- Furr RM, Wagerman SA, Funder D. C. (2010). Personality as manifest in behavior: Direct behavioral observation using the revised Riverside Behavioral Q-Sort (RBQ-3.0) In: Agnew CR, Carlston DE, Graziano WG, Kelly JR, editors. Then a miracle occurs: Focusing on behavior in social psychological theory and research. *Oxford University Press*, 186–204. New York: 2010.
- Goldberg, L. R. (1990). An alternative “description of personality”: The Big-Five factor structure. *Journal of Personality and Social Psychology, 59*, 1216–1229. doi:10.1037/0022-3514.59.6.1216
- Guillaume, E., Baranski, E., Todd, E., Brock, B. Bronin, I., Ivanova, C., Cheng, J. T., de Kock, F. S., Denissen, J. J. A., Gallardo-Pujol, D., Halama, P., Han, G. Q., Bae, J., Moon, J., Hong, R. Y., Hrebicková, M., Graf, S., Izdebski, P., Lundmann, L., Penke, L., Perugini, M., Costantini, G., Rauthmann, J., Ziegler, M., Realo, A., Elme, L., Sato, T., Kawamoto, S., Szarota, P., Tracy, J. L., van Aken, M. A. G., Yang, Y., Funder, D. C. (2016). The World at 7: Comparing the experience of situations across 20 countries. *Journal of Personality, 84*, 493-509.
- Gurven, M., von Rueden, C., Massenkoff, M., Kaplan, H., & Lero Vie, M. (2012, December 17). How Universal Is the Big Five? Testing the Five-Factor Model of Personality Variation Among Forager–Farmers in the Bolivian Amazon. *Journal of Personality and Social Psychology*. doi:10.1037/a0030841
- Heller, D., Perunovic, W. Q. E., & Reichman, D. (2009). The future of person–situation integration in the interface between traits and goals: A bottom-up framework. *Journal of Research in Personality, 43*, 171–178.

- Hrebicková, M. and Graf, S. (2014). Accuracy of National Stereotypes in Central Europe: Outgroups Are Not Better than Ingroup in Considering Personality Traits of Real People. *Eur. J. Pers.*, 28: 60–72. doi:10.1002/per.1904
- Kelley, H. H., Holmes, J. G., Kerr, N. L., Reis, H. T., Rusbult, C. E., & Van Lange, P. A. M. (2003). *An Atlas of Interpersonal Situations*. New York: Cambridge University Press.
- John, O. P., Donahue, E. M., & Kentle, R. L. (1991). *The Big Five Inventory—Versions 4a and 54*. Berkeley, CA: University of California, Berkeley, Institute of Personality and Social Research.
- John, O. P., & Srivastava, S. (1999). The Big Five trait taxonomy: History, measurement, and theoretical perspectives. In L. A. Pervin & O. P. John (Eds.), *Handbook of personality: Theory and research*, 102–138. New York, NY: Guilford Press.
- John, O. P., Naumann, L. P., & Soto, C. J. (2008). Paradigm shift to the integrative Big-Five trait taxonomy: History, measurement, and conceptual issues. In O. P. John, R. W. Robins, & L. A. Pervin (Eds.), *Handbook of personality: Theory and research (3rd edition)*, 114–158. New York, NY: Guilford Press.
- Lee, K., & Ashton, M. C. (2004). Psychometric properties of the HEXACO Personality Inventory. *Multivariate Behavioral Research*, 39, 329–358. doi:10.1207/s15327906mbr3902_8
- Lewin, K. (1936). *Principles of topological psychology*. doi:10.1037/10019-000
- Lewin, K. (1943). Defining the field at a given time. *Psychological Review*, 50, 292–310. doi:10.1037/h0062738
- Lewin, K. (1946). Behavior and development as a function of the total situation. In L. Carmichael (Ed.), *Manual of child psychology*, 791–844. doi:10.1037/10756-016
- Lewin, K. (1951). *Field theory in social science*. New York, NY: Harper.
- Lynn, R. (1981). Cross-cultural differences in Neuroticism, Extraversion and Psychoticism. In R. Lynn (Ed.), *Dimensions of personality: Papers in honor of H. J. Eysenck*, 263–286. Oxford: Pergamon Press.
- Markus, H. R. & Kitayama, S. (1998). The Cultural Psychology of Personality. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 29, 63–87. doi:10.1177/0022022198291004.

- McCrae, R.R., & Costa, P.T. (1997). Personality trait structure as a human universal. *American Psychologist*, *52*, 509–516.
- McCrae, R.R., Chan, W., Jussim, L., De Fruyt, F., Lœockenhoff, C.E., De Bolle, M., et al. (2013). The inaccuracy of national character stereotypes. *Journal of Research in Personality*, *47*, 831–842.
- McCrae, R. R. (2015). A more nuanced view of reliability: Specificity in the trait hierarchy. *Personality and Social Psychology Review*, *19*, 97–112. doi:10.1177/1088868314541857
- Meyer, R. (2015). Taxonomy of Situations and Their Measurement. *Oxford Handbooks Online*.
<http://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199935291.001.0001/oxfordhb-9780199935291-e-22> (viimati vaadatud 5.01.2018).
- Mõttus, R., Realo, A., Allik, J., Deary, I. J., Esko, T., & Metspalu, A. (2012). Personality traits and eating habits in a large sample of Estonians. *Health Psychology*, *31*(6), 806–814. doi:10.1037/a0027041
- Nystedt, L. (1972a). A modified lens model: A study of the interaction between an individual and the ecology. *Perceptual and Motor Skills*, *34*, 479–498. doi:10.2466/pms.1972.34.2.479
- Nystedt, L. (1972b). Predictive accuracy and utilization of cues: Study of the interaction between an individual's cognitive organization and ecological structure. *Perceptual and Motor Skills*, *34*, 171–180. doi: 10.2466/pms.1972.34.1.171
- Nystedt, L. (1981). A model for studying the interaction between the objective situation and a person's construction of the situation. In D. Magnusson (Ed.), *Toward a psychology of situations: An interactional perspective*, 375–391. New York, NY: Academic Press.
- Oyserman, D. (2015). Culture as situated cognition. In R. A. Scott and S. M. Kosslyn (Eds.), *Emerging Trends in the Social Sciences*, 1-18. Hoboken, NJ: Wiley.
- Poropat, A. E. (2009). A meta-analysis of the five-factor model of personality and academic performance. *Psychological Bulletin*, *135*(2), 322-338. doi:10.1037/a0014996
- Rauthmann, J. F., Gallardo-Pujol, D., Guillaume, E. M., Todd, E., Nave, C. S., Sherman, R. A., & ... Funder, D. C. (2014). The Situational Eight DIAMONDS: A taxonomy of

- major dimensions of situation characteristics. *Journal of Personality and Social Psychology*, 107(4), 677-718. doi:10.1037/a0037250
- Realo, A., Allik, J., Lonnqvist, J.E., Verkasalo, M., Kwiatkowska, A., Kõõts, L., et al. (2009). Mechanisms of the national character stereotype: How people in six neighboring countries of Russia describe themselves and the typical Russian. *European Journal of Personality*, 23(3), 229–249.
- Read, S. J., Droutman, & Miller, L. C. (2002). Virtual personalities: A neural network model of the structure and dynamics of personality. *Personality and Social Psychology Review*, 4(6), 357–369.
- Reis, H. R. (2008). Reinvigorating the concept of situation in social psychology. *Personality and Social Psychology Review*, 12, 311–329.
- Riemann, R., Angleitner, A., & Strelau, J. (1997). Genetic and environmental influences on personality: A study of twins reared together using the self- and peer report NEO-FFI scales. *Journal of Personality*, 65, 449-475.
- Ross, L., & Nisbett, R. E. (1991). *The person and the situation: Perspectives of social psychology*. New York, NY: McGraw-Hill.
- Saucier, G., Bel-Bahar, T., & Fernandez, C. (2007). What modifies the expression of personality tendencies? Defining basic domains of situation variables. *Journal of Personality*, 75, 479–504.
- Schmitt, D. P., Allik, J., McCrae, R. R., & Benet-Martínez, V. (2007). The geographic distribution of Big Five personality traits: Patterns and profiles of human self-description across 56 nations. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 38, 173–212. <http://dx.doi.org/10.1177/0022022106297299>
- Sherman, R. A., Nave, C. N., & Funder, D. C. (2010). Situational similarity and personality predict behavioral consistency. *Journal of Personality and Social Psychology*, 99, 330–343. doi:10.1037/a0019796
- Sherman, R. A., Nave, C. S., & Funder, D. C. (2012). Properties of persons and situations related to overall and distinctive personality-behavior congruence. *Journal of Research in Personality*, 46, 87–101. doi: 10.1016/j.jrp.2011.12.006

- Soto, C. J., & John, O. P. (2017). The next Big Five Inventory (BFI-2): Developing and assessing a hierarchical model with 15 Facets to enhance bandwidth, fidelity, and predictive power. *Journal of Personality and Social Psychology*, 113, 117–143
- Stephan, Y., Sutin, A. R., Bayard, S., Križan, Z., & Terracciano, A. (2017). Personality and Sleep Quality: Evidence From Four Prospective Studies. *Health Psychology*. doi:10.1037/hea0000577
- Zuckerman, M. (1991). *Psychobiology of personality*. Cambridge, UK: Cambridge Univ. Press.
- Tellegen, A., & Waller, N. G. (1987). Reexamining basic dimensions of natural language trait descriptors. *Paper presented at the 95th Annual Meeting of the American Psychological Association*. New York, NY.
- Ten Berge, M. A., & de Raad, B. (1999). Taxonomies of situations from a trait psychological perspective: A review. *European Journal of Personality*, 13, 337–360. doi:10.1002/(SICI)1099-0984(199909/10)13: 5337::AID-PER3633.0.CO;2-F
- Terracciano, A., Abdel-Khalek, A.M., Adám N, Adamovová, L., Ahn, C.K., Ahn, H.- N., et al. (2005). National character does not reflect mean personality trait levels in 49 countries. *Science*, 310, 96–100.
- Triandis, H.C. (1996). The psychological measurement of cultural syndromes. *American Psychologist*, 51, 407– 415. doi:10.1037/ 0003-066X.51.4.407
- Van Heck, G. L. (1984). The construction of a general taxonomy of situations. In H. Bonarius, G. L. Van Heck, & N. Smid (Eds.), *Personality psychology in Europe: Theoretical and empirical developments*, 149–164. Lisse, the Netherlands: Swets & Zeitlinger.
- Van Heck, G. L. (1989). Situation concepts: Definitions and classification. In P. J. Hetteema (Ed.), *Personality and environment: Assessment of human adaptation*, 53–69. Oxford, England: Wiley.
- Wagerman, S. A., & Funder, D. C. (2009). Situations. In P. J. Corr & G. Matthews (Eds.), *Cambridge handbook of personality psychology*, 27–42. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Yang, Y., Read, S. J., & Miller, L. C. (2006). A taxonomy of situations from Chinese idioms. *Journal of Research in Personality*, 40, 750–778.

Käesolevaga kinnitan, et olen korrekselt viidanud kõigile oma töös kasutatud teiste autorite poolt loodud kirjalikele töödele, lausetele, mõtetele, ideedele või andmetele. Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace. / Kertu Leesmaa /